WIM VAN DEN DOEL

OPHEFFERS

NEDERLANDERS en het ontwikkelen van de wereld • 1945-1963

2026 Prometheus Amsterdam

Ter nagedachtenis aan mijn broer Jan van den Doel (1952-2025)

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2026 Wim van den Doel
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld *Joyce den Haan, echtgenote van het Hoofd Plaatselijk Bestuur in Enarotali aan de Wisselmeren, geeft aan Kapaukoes kaurischelpen* (november 1953), Nationaal Archief, Den Haag, Fotocollectie Elsevier Binnenland, nummer toegang 2.24.05.02, inv.nr. 144-1282
Foto auteur Barbra Verbij
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Mat-Zet bv, Weesp
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4840 9

Inleiding

In de jaren tussen 1950 en nu besteedde de Nederlandse regering meer dan 100 miljard euro aan wat aanvankelijk technische assistentie heette, maar later ontwikkelingshulp en daarna al snel ontwikkelingssamenwerking werd genoemd.[1] Dat Nederland minder ontwikkelde landen probeerde te helpen voor zich een betere toekomst te verwezenlijken, stond lange tijd in de Nederlandse samenleving niet ter discussie. Weliswaar waren er critici ter linkerzijde van het politieke spectrum zoals de Amsterdamse jurist en socioloog Wim Wertheim die ontwikkelingshulp een vorm van neokolonialisme vonden omdat het vooral ten goede kwam van corrupte regimes in de derde wereld en was er ter rechterzijde een enkeling die betoogde dat ontwikkelingshulp helemaal niets bereikte, maar dat waren slechts een paar dissonanten in een koor dat graag het belang en het nut van de ontwikkelingssamenwerking bezong. De Leidse historicus H.L. Wesseling noemde in 1979 daarom ontwikkelingssamenwerking 'het meest bovenpartijdige element in de Nederlandse politiek'.[2] Tien jaar later schreef Ferdinand van Dam, een belangrijke ambtenaar op het ministerie van Buitenlandse Zaken die zich ook als wetenschapper liet gelden, dat in Nederland 'ontwikkelingssamenwerking meer een geloofsartikel dan een onderwerp van wetenschap en politiek' was.[3]

Pas in de jaren negentig werden er van meerdere kanten vraagtekens gezet bij het nut van de ontwikkelingssamenwerking, ook in Nederland. Inmiddels was duidelijk geworden dat sommige ontwikkelingslanden, vooral in Azië, een krachtige economische groei doormaakten, terwijl andere landen, vooral in Afrika, er economisch alleen maar op achteruitgingen. Het leek allemaal weinig te maken te hebben met de omvang van de verleende ontwikkelingshulp. De grote verschillen in maatschappelijke en economische ontwikkeling tussen landen in Latijns-Amerika, Afrika en Azië maakten ook het begrip 'derde wereld', dat in Nederland in de loop van de jaren zestig gemeengoed was geworden, achterhaald. Het besef drong verder door dat het spreken over de 'derde wereld' en 'Noord-Zuidverhoudingen' ook

verwees naar de tegenstelling tussen het rijke en ontwikkelde Noorden en het arme en dus ook inferieure Zuiden, waarbij de interne dynamiek van de minder ontwikkelde landen vooral werd miskend.[4]

Ondanks allerlei kritiek bleef Nederland tot 2013 als een van de weinige landen in de wereld vasthouden aan de internationale afspraak om 0,7 procent van het bruto nationaal product aan ontwikkelingssamenwerking te besteden. Ook daarna was er nog steeds sprake van relatief grote Nederlandse bijdragen aan de ontwikkeling van minder ontwikkelde landen. Lange tijd stond met andere woorden, ondanks allerlei accentverschuivingen, naast de trans-Atlantische samenwerking en het streven naar Europese eenwording de ontwikkelingssamenwerking centraal in de Nederlandse buitenlandse politiek. Twijfel aan de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking deed daar niets aan af. VVD-leider Frits Bolkestein vergeleek in 1995 ontwikkelingshulp daarom met de middeleeuwse aflaat. 'We laten ons aanpraten dat onze rijkdom de oorzaak van hun armoede is. Daarom voelen we ons schuldig. En daarom moet het geld de deur uit. Wat ermee gebeurt, is vaak minder belangrijk.'[5]

Misschien is er dertig jaar later minder sprake van schuldgevoel over de armoede in de wereld, maar of dit betekent dat er aan de tijdperk van de ontwikkelingssamenwerking een einde komt, zoals de voormalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk veronderstelt, is maar de vraag.[6] In ieder geval zijn er in Nederland nog steeds letterlijk honderden maatschappelijke organisaties actief op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking en ondanks alle beleidswijzigingen trekt de Nederlandse regering nog steeds jaarlijks enkele miljarden euro's uit voor ontwikkelingsprojecten in de wereld.[7] Een wereld zonder ontwikkelingssamenwerking is nog steeds moeilijk in te denken. Of zoals de Amerikaanse historicus Jeremy Adelman in 2018 schreef: 'Development has had that strange, alchemical property of being simultaneously visionary and practical, normative, and positive. And so long as global integration is with us, the development age is not over.'[8]

Is de toekomst moeilijk te voorspellen, duidelijk is dat Nederland zich na de Tweede Wereldoorlog op een bijzondere wijze actief heeft beziggehouden met de ontwikkeling van de wereld. Vele Nederlanders hebben er in allerlei uithoeken van de wereld aan gewerkt, van de jeugdige vrijwilligers die naar de minder ontwikkelde landen werden uitgezonden tot vermaarde experts die in dienst van de Verenigde Naties of anderszins wereldwijd regeringen van advies voorzagen. De hele Nederlandse samenleving werd bij

dit werk betrokken, vooral via allerlei inzamelingsacties om de honger in de wereld te bestrijden of ontwikkelingsprojecten te ondersteunen. Daarbij zagen uiteindelijk velen met Jan Pronk ontwikkelingssamenwerking als een 'correctie op de koloniale tijd', met andere woorden als een middel om een eind te maken aan ongelijkheid, onrecht en discriminatie die werden toegeschreven aan koloniale onderdrukking.[9]

Correctie op de koloniale tijd of niet, dat tegelijkertijd de westerse ontwikkelingshulp juist voor een deel voortkomt uit die koloniale tijd, wordt tegenwoordig slechts door weinigen ontkend. In Nederland wees Wesseling tijdens de 75ste verjaardag van het Koninklijk Instituut voor de Tropen in 1985 al op de continuïteit tussen het kolonialisme zoals zich dat in de 20ste eeuw ontwikkelde en de latere ontwikkelingssamenwerking. Het keerpunt in deze geschiedenis was niet de dekolonisatie geweest, maar was veel meer omstreeks 1900 te vinden, toen koloniale machten zich verantwoordelijk begonnen te voelen voor de welvaart van de door hen gekoloniseerde bevolkingen. Het leverde Nederlands-Indië de zogeheten ethische politiek op, waarin de ontwikkeling van land en volk door middel van wat *social engineering* genoemd kon worden centraal stond.[10] Koloniale bestuursambtenaren die deze politiek tot uitvoering brachten, konden volgens Wesseling daarom gerust worden aangeduid als ontwikkelingswerkers avant la lettre. Er was bij de ethische politiek sprake van hetzelfde idealisme als bij de naoorlogse ontwikkelingshulp.[11] Ook de socioloog Jan Breman, een leerling van Wertheim, erkent de continuïteit tussen het koloniale beleid en de postkoloniale ontwikkelingshulp. Zijn waardering van deze geschiedenis is echter een geheel andere. De opvattingen van Wesseling getuigen volgens hem vooral van weinig empathie voor de ervaring van degenen die het doelwit waren van het beleid: de gekoloniseerde volkeren, terwijl er bij zowel de ethische politiek als de postkoloniale ontwikkelingshulp sprake was van een diepgeworteld wantrouwen in de wil en het vermogen van de 'inlander' om gebruik te maken van ontwikkelingshulp van buitenaf.[12]

Daarmee bevindt Breman zich in het gezelschap van andere 'postkoloniale' wetenschappers als James Ferguson, Arturo Escobar en vele anderen. Zij vonden dat de koloniale machtsverhoudingen na de dekolonisatie werden voortgezet, zij het onder een andere naam. 'Development was – and continues to be for the most part – a top-down, ethnocentric, and technocratic approach, which treated people and cultures as abstract concepts,' aldus Escobar, waarmee het slechts in weinig verschilde met het

kolonialisme.[13] Aan de hand van een ontwikkelingsproject in Lesotho kwam Ferguson tot min of meer dezelfde conclusie. Net zoals in de koloniale tijd werd het gebied eerst bestempeld als 'achtergebleven', waarna een ingrijpen door het Westen gerechtvaardigd was. 'Lesotho comes to be portrayed as a traditional subsistence agrarian society that has been bypassed by modern economic development – a misrepresentation that is necessary for the development apparatus to justify intervention,' aldus Ferguson. Daarna werden de problemen teruggebracht tot technische vraagstukken die de ontwikkelingswerkers ter hand konden nemen. Het resultaat was echter niet het verminderen van de armoede, maar het versterken van de positie van de machthebbers: 'The "development" apparatus is not a machine for eliminating poverty that is incidentally involved with the state bureaucracy; it is a machine for reinforcing and expanding the exercise of bureaucratic state power.'[14]

De stelling dat de ontwikkelingshulp door het Westen slechts werd ingezet om de minder ontwikkelde wereld te overheersen en daarmee een andere verschijningsvorm van het kolonialisme was, is voor veel historici veel te simpel. Zij wijzen vooral op de complexe geschiedenis van de koloniale en postkoloniale pogingen de wereld te ontwikkelen, die afhankelijk van plaats en tijd steeds weer anders waren. In die complexe geschiedenis bleek er overigens wel degelijk sprake van continuïteiten tussen de koloniale en postkoloniale tijd. Zo schreef de Amerikaanse historicus Frederick Cooper dat de ontwikkelingshulp niet is ontstaan in de periode ná het kolonialisme, maar juist is geworteld in koloniale hervormingsideologieën uit de late koloniale periode. Daarbij verwees hij overigens naar een iets later tijdvak dan bijvoorbeeld Wesseling. Voor Cooper was het koloniale ontwikkelingsbeleid vooral een poging van de Europese koloniale mogendheden om hun gezag te behouden in een wereld waarin het kolonialisme steeds minder legitiem werd, terwijl andere historici meer belang hechten aan ideeën over het bestrijden van de 'mindere welvaart', de *mission civilisatrice* of de *mise en valeur des colonies françaises* uit eerdere jaren. Voor Cooper is het koloniale ontwikkelingsbeleid geboren uit noodzaak om de koloniale orde te behouden, voor anderen is het een uiting van verantwoordelijkheidsbesef dat aan het begin van de 20ste eeuw belangrijk werd.[15]

In ieder geval was duidelijk dat na de dekolonisatie koloniale denkbeelden over en praktijken van ontwikkeling doorgegeven werden aan nieuwe instellingen en voor een deel de basis vormden van nieuw beleid. Cooper

wees er daarbij nadrukkelijk op dat er daarbij steeds sprake was van verschillende lokale omstandigheden en dat de manieren waarop mensen het idee van ontwikkeling overnamen, aanpasten of zich ertegen verzetten, overal weer anders waren.[16] Het laatste wordt ook benadrukt door de Duitse historica Corinna Unger. Zij wijst erop dat in de praktijk veel ontwikkelingsprojecten hun oorspronkelijke doelen misten, niet omdat ze slecht waren gepland, maar omdat individuen en groepen zich ertegen verzetten, ze aanpasten aan hun eigen belangen, of de betrokken middelen op een manier gebruikten die vanuit hun perspectief rationeler leek. Het beeld van een dominant Westen dat een willoos en machteloos Zuiden aan zich onderwerpt, strookt simpelweg niet met de historische werkelijkheid.[17]

Ook persoonlijke geschiedenissen zijn in dit kader vaak complex. Zo zetten na de dekolonisatie koloniale ambtenaren en experts hun carrières vaak voort in organisaties die zich met de ontwikkelingshulp bezighielden. Tegelijkertijd werden de onafhankelijk geworden landen in Afrika en Azië voortaan geleid door personen uit die landen zelf, die soms ook belangrijke carrières in internationale organisaties wisten te maken. Het zorgde voor nieuwe onderlinge relaties waarbij de koloniale verhoudingen tot het verleden gingen behoren. Maar beide groepen grepen ook vaak terug op de ideeën en methoden van de ontwikkelingsprojecten uit de koloniale tijd. Ook op die manier zorgden zij voor continuïteit tussen de koloniale tijd en de periode van de ontwikkelingssamenwerking.[18]

De ontwikkelingshulp is niet alleen een voortzetting van koloniaal beleid in een postkoloniale context, maar heeft ook andere wortels. Belangrijk is de traditie van het uit humanitair motieven helpen van slachtoffers van oorlog of honger nabij en ver weg, dat al in de negentiende eeuw leidde tot onder meer de oprichting van het Rode Kruis.[19] En in de twintigste eeuw werden er zowel in de Verenigde Staten als in de Sovjet-Unie buiten een koloniale context grote moderniseringsprojecten uitgevoerd, overigens met wisselend succes. Maar volgens velen in de Verenigde Staten bewees de *Tennessee Valley Authority* (TVA) dat er een authentiek Amerikaans model van ontwikkeling bestond dat zorgde voor zowel economische vooruitgang als voor individuele vrijheid. Het werk van de TVA was een door de staat geleide regionale ontwikkeling, waarin technologie, infrastructuur, economische planning en sociale vooruitgang gecombineerd werden. Dit werd gezien als hét bewijs dat modernisering onder leiding van een democratische regering mogelijk was. Het zou de Amerikanen inspireren zich na de Tweede Wereldoorlog actief met de ontwikkeling

van de wereld te gaan bezighouden.[20] Daartoe voelden de Verenigde Staten ook de noodzaak, die samenhing met de Koude Oorlog, die de internationale betrekkingen in de wereld al snel na de Tweede Wereldoorlog ging overheersen. Voorkomen moest worden dat minder ontwikkelde landen de kant van de Sovjet-Unie zouden kiezen.[21]

Juist het optreden van de Verenigde Staten op het wereldtoneel en hun naoorlogse inzet de wereld te ontwikkelen, maken dat er met betrekking tot de ontwikkelingshulp niet alleen maar gesproken kan worden van het voortzetten van het koloniale ontwikkelingsbeleid.[22] De Verenigde Staten waren daarbij ook de drijvende kracht achter het oprichten van internationale organisaties als de Verenigde Naties en de Wereldbank, die zich onder meer met de ontwikkeling van de wereld gingen bezighouden. Ook deze organisaties kenden hun internationale voorgangers, maar in de jaren onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog ontstond een nieuw internationaal ontwikkelingsbeleid dat vooral gebaseerd was op een rotsvast Amerikaans vertrouwen in wetenschap en technologie. Binnen de internationale organisaties was men er daardoor van overtuigd dat minder ontwikkelde samenlevingen konden worden getransformeerd door modernisering, via de overdracht van technologie en kennis. Daarbij werd onder modernisering de ontwikkeling van een samenleving in westerse zin verstaan, die zou zorgen voor industrialisering, urbanisering, secularisering en democratisering.[23]

In de recente internationale literatuur over de geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking wordt Nederland nauwelijks genoemd. Een van de redenen hiervoor is dat er over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking op zichzelf veel is geschreven, maar over de geschiedenis ervan relatief weinig. De beginjaren tussen 1945 en 1965 komen er daarbij helemaal bekaaid van af. Weliswaar is Jaap van Soest in 1975 gepromoveerd op het proefschrift *Het begin van de ontwikkelingshulp in de Verenigde Naties en in Nederland 1945-1952*, maar dat werk handelt vooral over de ontwikkelingen bij de VN.[24] Voor de Nijmeegse hoogleraar Paul Hoeben is de periode tussen 1945 en 1965 verder slechts 'de schemerzone tussen koloniaal beleid en het formuleren van nieuw ontwikkelingsbeleid'. Het ging daarbij volgens hem slechts om 'kleine bedragen en een klein programma' en een periode die hooguit interessant was omdat 'het institutionele landschap' er zijn 'eerste contouren' kreeg. Het was Hoeben niet ontgaan dat er door Nederland in deze jaren relatief grote bedragen in de ontwikkeling van Suriname en Nieuw-Guinea werden geïnvesteerd, maar de geschiedenis

daarvan werd door hem niet behandeld.[25] Marc Broere en Hans Beerends schetsten in 2004 geen ander beeld. In hun boek *De bewogen beweging* schreven zij dat 'het idee van grootschalige ontwikkelingshulp pas in een stroomversnelling' kwam vanaf het moment dat in 1962 het Nederlandse bedrijfsleven zich ervoor ging interesseren.[26] Ontwikkelingssamenwerking is blijkbaar pas interessant vanaf het begin van de jaren zestig, wanneer het onderdeel wordt van de geschiedenis van Nederland als land met een 'morele voortrekkersrol' in de wereld.

Eind jaren negentig gaf het ministerie van Buitenlandse Zaken opdracht de eigen geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking te boekstaven. Dit leverde een door Marc Dierikx samengestelde zesdelige bronnenuitgave op en een door Peter Malcontent en Jan Nekkers geredigeerde bundel met artikelen die een overzicht probeerden te geven van vijftig jaar ontwikkelingssamenwerking. Hoewel het boek zeker zijn waarde heeft behouden en heeft geprobeerd aan de gehele periode tussen 1949 en 1999 recht te doen, valt het onmiddellijk op dat ontwikkelingsprogramma's die mogelijk 'koloniaal' kunnen worden genoemd, zo goed als genegeerd worden. Zo krijgt alleen de ontwikkelingshulp aan Suriname na 1975 aandacht en wordt aan alle pogingen Suriname in de jaren daarvóór te ontwikkelen nauwelijks een woord gewijd. 'De geschiedenis van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking begon in 1949,' wordt in de inleiding van het boek nadrukkelijk gesteld, en dus niet met bijvoorbeeld de instelling op 1 augustus 1947 van het Welvaartsfonds Suriname of het besluit van de Nederlandse regering in 1937 25 miljoen gulden aan Nederlands-Indië te schenken om er meer te kunnen doen aan de 'welvaartszorg'. Verder is er in de bundel vooral aandacht voor de interdepartementale en politieke discussies in Den Haag en hoe de hulp aan de minder ontwikkelde landen werd georganiseerd.[27] Naast deze 'officiële' geschiedschrijving hebben anderen in de loop der tijd verschillende thema's uit de geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking behandeld, maar van een rijke oogst aan publicaties is geen sprake.[28]

Alle reden om terug te keren naar de beginjaren van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, jaren waarin zoals Hoeben terecht heeft geschreven instellingen en organisaties werden gevormd die er decennialang vorm aan zouden geven. Waar kwam deze betrokkenheid met de ontwikkeling van de wereld nu precies vandaan? Waarom kreeg zij steun van de Nederlandse bevolking? Wie waren de drijvende krachten erachter? Speelde de Koude Oorlog bij dit alles een belangrijke rol? En leverden alle in-

spanningen ook daadwerkelijk iets op? De jaren na de Tweede Wereldoorlog waren ook de jaren waarin Nederland met alle macht probeerde een van de minst ontwikkelde gebieden ter wereld, Nieuw-Guinea, tot ontwikkeling te brengen. Hoe probeerde het Nederlandse bestuur ter plekke dit precies te doen? Werd er daadwerkelijk iets bereikt? Aan de andere zijde van de wereld ontstond tegelijkertijd een bijzondere samenwerkingsrelatie met Suriname, een land dat een autonome positie binnen het Koninkrijk der Nederlanden kreeg en regeringen die door Surinamers werden geleid. Ook hier werd geprobeerd de ontwikkeling van het land op gang te brengen. Het zijn verschillende geschiedenissen die door verschillende personen mede werden vormgegeven. Acht van deze personen zullen hierna extra aandacht krijgen.

1
Wijzen uit het Oosten

De Tweede Wereldoorlog veranderde op het eerste oog alles. Oorlog, bezetting, onderdrukking, geweld, honger, interneringskampen, vervolgingen, dwangarbeid en vernietigingskampen kostten tientallen miljoenen mensen het leven, vooral in Azië en Europa. Samenlevingen werden volkomen ontwricht. Dat gold ook voor Nederlands-Indië, waar de koloniale orde werd weggevaagd, Nederlanders in interneringskampen verdwenen, Indonesische romusha's en Nederlandse en Nederlands-Indische krijgsgevangenen in Zuidoost-Azië onder erbarmelijke omstandigheden werden tewerkgesteld, industrieën werden ontmanteld en naar Japan en Mantsjoerije verplaatst en er uiteindelijke grote tekorten aan voedsel ontstonden met alle gevolgen van dien. Na de oorlog verklaarde de Nederlandse luitenant-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië Huib van Mook dat maar liefst twee tot vier miljoen mensen in de kolonie door de oorlog het leven hadden verloren. Daarmee behoorde het tot de meest door de oorlog getroffen landen ter wereld. Alleen de Sovjet-Unie, China en Polen telden meer burgerslachtoffers dan Nederlands-Indië.

Op het wereldtoneel maakte de Tweede Wereldoorlog een einde aan de macht van de Europese koloniale mogendheden. In 1940 werden Nederland, België en Frankrijk door nazi-Duitsland bezet, waarmee de positie van deze landen in de wereld ernstig werd verzwakt. Groot-Brittannië werd weliswaar niet bezet, maar de oorlogsinspanningen die het leverde, betekenden een grote aanslag op de financiële en economische reserves van het land. Nadat Japan en Duitsland verslagen waren, bleek allereerst in Azië hoezeer de verhoudingen in de wereld waren veranderd. Daar riepen in 1945 nationalistische leiders in respectievelijk Vietnam en Indonesië onafhankelijke republieken uit zonder dat de koloniale machten Frankrijk en Nederland daar veel tegen konden doen. Vervolgens werden in 1946 de Filipijnen, in 1947 India en Pakistan en in 1948 Ceylon onafhankelijk.

Begin 1949 was het ook voor steeds meer Nederlanders duidelijk dat een terugkeer naar de vooroorlogse koloniale verhoudingen niet meer mogelijk was. In december 1948 had Nederland via een militaire actie nog geprobeerd de Republiek Indonesië uit te schakelen, maar dat was op een politiek fiasco uitgelopen. Op 22 december 1948 was in de grote theaterzaal van het Parijse Palais Chaillot de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties bijeengekomen en hadden de Verenigde Staten geëist dat Nederland de vijandelijkheden onmiddellijk zou staken en de gevangengenomen Republikeinse leiders zou vrijlaten. Een resolutie met die strekking werd met geen enkele stem tegen aangenomen. Er volgden een wapenstilstand en onderhandelingen, die een jaar later zouden resulteren in de definitieve onafhankelijkheid van Indonesië.

De oude koloniale wereld was tijdens de Tweede Wereldoorlog ten onder gegaan, zoveel was duidelijk. Minder duidelijk was hoe de toekomst er voor Nederland in de wereld uit zou zien. Deze onzekere toekomst bestond terwijl de tegenstellingen tussen de twee grote mogendheden die er na de oorlog nog over waren: de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, steeds groter werden. Daarbij ontwikkelde Nederland een nieuwe buitenlandse politiek die er kort gezegd voor zorgde dat het onderdeel werd van een Atlantisch bondgenootschap onder leiding van de Verenigde Staten. Volgens sommigen was er sprake van een *American Century* die werd vormgegeven door onder meer de *four freedoms* van Franklin Roosevelt uit 1941 en het Atlantic Charter uit hetzelfde jaar. In het laatste document werd gesproken van 'all the men in all the lands' die moesten kunnen leven 'in freedom from fear and want'. Er waren voor de naoorlogse wereld instituties opgericht, in Dumbarton Oaks de Verenigde Naties en in Bretton Woods de International Bank voor Herstel en Ontwikkeling, oftewel de Wereldbank, en het Internationale Monetaire Fonds (IMF). Maar niet iedere macht schikte zich in de Amerikaanse wereldorde. Zo verstevigde de Sovjet-Unie na de oorlog haar greep op Oost-Europa en was aan het einde van 1948 duidelijk dat een communistische overwinning in de Chinese burgeroorlog meer dan waarschijnlijk was geworden.

Tegen deze achtergrond hield de Amerikaanse president Harry Truman op 20 januari 1949 zijn inaugurele rede. Hierin sprak hij nadrukkelijk over de strijd tussen de vrije en de communistische wereld. De jaren die zouden volgen, zouden volgens hem wellicht de meest beslissende in de wereldgeschiedenis worden. Tegenover de waarden van de vrije wereld stond het communisme, dat slechts tot dictatuur leidde. De daden die voortkwamen

uit de communistische leer, zo hield Truman zijn toehoorders in Washington en via radio en televisie ook elders voor, vormden een bedreiging voor het streven van de vrije wereld om economisch herstel en duurzame vrede te bewerkstelligen. Vandaar dat hij een vierpuntenplan lanceerde. Naast het versterken van de Verenigde Naties, het bevorderen van vrijhandel en het aangaan van militaire bondgenootschappen, kondigde hij als vierde punt 'a bold new program' aan 'for making the benefits of our scientific advances and industrial progress available for the improvement and growth of underdeveloped areas'. De helft van de wereldbevolking leefde in armoede, had onvoldoende te eten en werd in primitieve omstandigheden geconfronteerd met een stagnerende economie. De Verenigde Staten bezaten de technische kennis iets aan die situatie te doen. 'Our aim should be to help the free peoples of the world, through their own efforts, to produce more food, more clothing, more materials for housing, and more mechanical power to lighten their burdens.' Truman riep andere landen op mee te doen aan zijn *bold new program*, waarbij hij vermeldde dat daarbij voor het oude imperialisme geen plaats meer was. In de strijd tegen het communisme waren degenen in de wereld die in vrijheid wilden leven en streefden naar zelfbestuur essentiële bondgenoten.[1]

Uiteraard werd de inaugurele rede van de president van het machtigste land ter wereld ook in Nederland opgemerkt. De minister zonder portefeuille op het Nederlandse ministerie van Overzeese Gebiedsdelen voor financieel-economische vraagstukken, Lubbert Götzen, adviseerde in mei 1949 zijn collega van Buitenlandse Zaken Dirk Stikker de Amerikaanse regering te laten weten dat de Nederlandse regering met het plan sympathiseerde, ook al was er volgens hem 'bepaaldelijk enige voorzichtigheid geboden'. Voor Götzen, die voor de oorlog in Nederlands-Indië directeur van het departement van Financiën was geweest, stond voorop dat de technische hulp die Nederland aan het minder ontwikkelde deel van de wereld zou geven, primair gericht moest zijn op Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen. Enerzijds moesten er Nederlandse specialisten naar deze landen worden gezonden om er te gaan werken op het terrein van onder meer de landbouw, nijverheid, volksgezondheid en onderwijs en anderzijds konden er Indonesische, Surinaamse en Antilliaanse studenten naar Nederland komen voor een opleiding. Weliswaar was er een einde gekomen aan het tijdperk van het 'oude imperialisme', voor minister Götzen was duidelijk dat de nieuwe technische hulp Nederland in de gelegenheid zou stellen in Indonesië nog steeds 'een bijzondere rol' te spelen. Voor

Suriname en de Antillen lag de situatie overigens enigszins anders. 'De band van deze beide gebiedsdelen met Nederland zal veel sterker blijven dan met Indonesië, al schrijdt de ontwikkeling naar zelfregering ook in de West-Indiën gestadig voorwaarts,' zo meende Götzen. Terwijl voor de Nederlandse Antillen technische hulp niet nodig was, was voor de ontwikkeling van Suriname 'nog wel veel te doen'. Naast Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen moest Nederland ook bereid zijn aan andere landen hulp te verlenen, wellicht samen met België gebieden in Afrika.[2]

Met het doel de Nederlandse bijdrage aan Trumans bold new program voor te bereiden en te coördineren, werd in juni 1949 op initiatief van de PvdA-minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening Sicco Mansholt een ambtelijke 'werkcommissie' in het leven geroepen: de Werkcommissie Inzake Technische Hulp aan Laagontwikkelde Landen, oftewel 'WITHALL'.[3] Voorzitter van de commissie werd Egbert de Vries, raadsadviseur op het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen en hoogleraar aan de Landbouwhogeschool in Wageningen. De Vries was 48 jaar oud en had al een veelbewogen leven achter de rug, dat zich voor een belangrijk deel in Nederlands-Indië had afgespeeld.

Egbert de Vries

Egbert de Vries was op 29 januari 1901 geboren op het Zeeuwse platteland, meer in het bijzonder in het dorpje Grijpskerke als zoon van de 25-jarige plaatselijke predikant Jan de Vries en diens echtgenote Johanna Luuring. Het was het jaar waarin de Nederlandse regering een nieuw koloniaal beleid zou aankondigen: de zogeheten ethische politiek, die zich ook richtte op de economische ontwikkeling van de inheemse bevolking. Berichten over de diepe armoede waarin de bevolking van Java aan het einde van de negentiende eeuw was gedompeld, hadden tot het besef geleid dat er een einde moest komen aan de exploitatie van de kolonie door Nederland. Daarvoor in de plaats moest Nederland ook proberen de welvaart van de inheemse bevolking te verbeteren. Dit zou gebeuren door onder meer het investeren in irrigatiewerken en onderwijs, het verstrekken van microkredieten, het geven van landbouwvoorlichting en het beoordelen van migratie van Java naar andere delen van Nederlands-Indië.

Voor de jonge Egbert de Vries was Indië ver weg. Hij groeide op in de provincie, in achtereenvolgens Grijpskerke, Ovezande-Driewegen en uiteindelijk Goes. Zeker in Ovezande-Driewegen betekende dit een leven te midden van kleine boeren en verarmde landarbeiders. Het was een erva-

ring die hem later nog van pas zou komen.[4] Was Indië ver weg, Egbert hoorde wel de verhalen van en over zijn oom Ko de Vries, die in de Oost voor de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (KPM) werkte. Verder las hij in het laatste jaar van zijn middelbareschooltijd in een tijdschrift een verhaal over de bosbouw op het vrijwel geheel met oerwoud bedekte Borneo. Het deed hem in 1917 op nog jonge leeftijd besluiten in Wageningen aan de Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te gaan studeren, een instelling die op 9 maart 1918 zou opgaan in de nieuwe Landbouwhogeschool. Een bijkomende overweging te kiezen voor 'Wageningen' was dat er na de propedeuse de mogelijkheid bestond om als 'candidaat-houtvester voor de Indische Dienst' met een beurs Tropische Bosbouw te studeren, voor kinderen uit gezinnen die het niet breed hadden een aantrekkelijke optie. De Vries zou dan ook proberen als candidaat-houtvester tot de studierichting Tropische Bosbouw te worden toegelaten. Omdat hij een bril droeg, werd hij echter afgewezen. Personen met minder goede ogen werden niet geschikt geacht voor het werk in de tropen. De Vries bleef echter vastbesloten om naar Nederlands-Indië te gaan en koos daarom voor de studierichting Tuinbouw, waar geen afzonderlijke richtingen waren gericht op respectievelijk Nederland en de tropische gebieden. Tuinbouwingenieurs werden geacht zich in de praktijk verder te ontwikkelen, waar ze ook werkzaam waren. De keuze voor een carrière in Nederlands-Indië maakte De Vries overigens samen met zijn geliefde, de twee jaar oudere Tine Berg, dochter van een KNIL-officier en opgegroeid in de kolonie. Beiden waren ervan overtuigd dat Indië aan jonge Nederlanders een goede toekomst bood.[5]

Nederlands-Indië kreeg aan de Landbouwhogeschool alle aandacht. Dat was overigens niet vreemd. In 1920 werkten er in Nederlands-Indië meer in Wageningen opgeleide landbouwingenieurs dan in Nederland. En dit zou in de jaren erna zo blijven. In Nederlands-Indië werkten de ingenieurs bij verschillende cultuurmaatschappijen, maar ook voor de koloniale overheid bij onder meer de Dienst van het Boswezen en de Landbouwvoorlichtingsdienst. De laatste dienst was in 1910 opgericht om het verbeteren van de inheemse landbouw niet langer de verantwoordelijkheid te laten zijn van de generalistisch opgeleide Nederlandse bestuursambtenaren, maar in handen te geven van deskundige Nederlandse en in Wageningen opgeleide landbouwleraren.[6]

De Vries werd tijdens zijn studie geconfronteerd met verschillende opvattingen over de mogelijkheid de inheemse bevolking van Nederlands-In-

dië te ontwikkelen. Zo waren er de ideeën van de econoom J.H. Boeke, die in zijn Leidse proefschrift *Tropisch-koloniale staathuishoudkunde. Het probleem* uit 1910 in een geleerd, maar ook soms moeilijk leesbaar proza uiteen had gezet dat de inheemse samenleving in Nederlands-Indië en de westerse samenleving fundamenteel van elkaar verschilden. Zonder overigens ooit zelf in Nederlands-Indië te zijn geweest, constateerde hij dat er sprake was van een 'lage trap van de economische-behoeften-ontwikkeling'. Indonesiërs waren vooral gericht op het bevredigen van sociale behoeften. Er werd met andere woorden niet gewerkt om er economisch op vooruit te gaan, maar om bijvoorbeeld 'geld te verdobbelen of te vergooien aan hanengevechten'. Nederlandse koloniale ambtenaren konden hier niets in veranderen, mede omdat 'de Europeaan een vreemde, een overheerscher voor den inlander' bleef.[7]

De Vries kreeg van zijn Wageningse hoogleraar T.J. Bezemer een wat an-

der beeld van Nederlands-Indië geschetst. Bezemer leerde zijn studenten namelijk dat het wel degelijk mogelijk was de welvaart op met name het Javaanse platteland te verbeteren, ook al waren de lokale boeren er van nature conservatief. Dankzij het koloniale bestuur was er volgens hem op Java sprake van een samenleving die 'in velerlei opzicht een gestadige, hoewel gewoonlijk te langzame vooruitgang' liet zien, waarbij 'voor menigen tak der volkshuishouding, in 't bijzonder den landbouw, de vooruitzichten tamelijk hoopvol' waren.[8] Hoe dan ook, De Vries kreeg in 1921 opnieuw de kans een beurs van de Indische overheid te krijgen voor zijn ingenieursopleiding. Opnieuw werd hij op medische gronden afgewezen. Hij liet het er ditmaal niet bij zitten en ging in beroep, waarna hij door een commissie van vijftien artsen alsnog werd goedgekeurd. Hij volgde vervolgens zo veel mogelijk vakken die hem op een carrière in de tropen voorbereidden. Daarbij leerde hij ook Soendanees, de taal van West-Java. De Vries slaagde uiteindelijk in september 1923 cum laude voor zijn ingenieursexamen in de tuinbouw. Een halfjaar later trouwde hij in Goes met Tine Berg, om vervolgens samen met haar naar Nederlands-Indië te vertrekken. De reis ging met de trein via Florence naar Genua, waarop de Jan Pietersz. Coen werd ingescheept.[9]

Egbert de Vries werd op Java benoemd tot landbouwconsulent en in Buitenzorg tewerkgesteld bij de afdeling Landbouw van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Na enkele maanden werd hij overgeplaatst naar Pasoeroean in Oost-Java, waar het departement een proeftuin voor de teelt van mango's had. De Vries kreeg onder meer de opdracht te onderzoeken wat de beste methode was voor het kweken van